

Žofie Bavorská. Rodinná korespondence z let 1422–1427
Sophie von Bayern. Familienkorrespondenz 1422–1427

Helena Hasilová

Recenzovali

doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc.

Prof. Dr. Albrecht Greule

PhDr. Vladimíra Hradecká

doc. Mgr. Tomáš Velička, Ph.D.

Na obálce je list D24 z 24. října 1425.

Auf dem Buchumschlag ist der Brief D24 vom 24. Oktober 1425
(Bayrisches Hauptarchiv Abt. III, Geheimes Hausarchiv,
BayHStA, GHA Korrespondenzakten 543 0026)

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2024

Redakce Dita Křišťanová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2024

© Helena Hasilová, 2024

ISBN 978-80-246-5268-9

ISBN 978-80-246-5313-6 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva	7
1. Úvod	13
Životní osudy české královny Žofie Bavorské	14
Zikmund a Žofie – partneři z vůle dějin? (Václav Drška)	46
2. Edice	63
Ediční poznámka	64
Edice dopisů Žofie Bavorské	70
Listy oficiální	72
Neoficiální listy	123
3. Analýza dopisů	135
Jazykový rozbor	136
Ortografie	136
Vokalismus	152
Konsonantismus	160
Morfologie	182
Syntax	242
Slovní zásoba	248
Textová analýza	262
I. Forma listů	262
II. Styl	269
4. Obrazová příloha	283
5. Místní rejstřík	296
6. Jmenný rejstřík	300
7. Literatura	304
8. Seznam obrazových příloh	307

Inhalt

Vorwort	10
1. Einführung	13
Lebenswege der böhmischen Königin Sophie von Bayern	28
Sigismund und Sophie – Partner nach dem Willen der Geschichte? (Václav Drška)	53
2. Edition	63
Editionsgrundsätze	67
Edition der Briefe von Sophia von Bayern	71
Ofizille Briefe	72
Unoffizielle Briefe	123
3. Analyse der Briefe	135
Sprachanalyse	136
Ortographie	144
Vokalismus	167
Konsonantismus	175
Morfologie	182
Syntax	245
Lexik	254
Textanalyse	262
I. Form der Epistel	272
II. Stil	280
4. Bildanhang	283
5. Ortsregister	298
6. Namenregister	302
7. Literatur	304
8. Liste der Bildanhänge	307

Předmluva

Prvotním, vnějším, impulsem k napsání této práce bylo šestisté výročí úmrtí Václava IV. (1361–1419) a návštěva výstavy *Český a římský král Václav IV. Gotické umění krásného slohu kolem roku 1400*, která byla v roce 2019 k tomuto výročí uspořádána v Císařské konírně na Pražském hradě. Vnitřním impulsem pak byla skutečnost, že jsem před více než třiceti pěti lety měla možnost na popud svého učitele prof. PhDr. Emila Skály, DrSc., studovat konvolut přepisů korespondence druhé Václavovy manželky Žofie Bavorské z rodu Wittelsbachů, jenž je uložen v Národním archivu v Praze v ulici Milady Horákové a k němuž jsem se v dalších letech opakovaně vracela zejména při výuce historické němčiny na katedře pomocných věd historických a archivního studia a v Jazykovém centru Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Dochované originály dopisů královny Žofie Bavorské odesílané z Bratislavy, kde trávila poslední roky svého života, a adresované jejím bratrům Arnoštovi a Vilémovi do Mnichova jsou dnes uloženy v mnichovském státním tajném archivu (Geheimes Staatsarchiv München). Díky finanční podpoře grantových projektů Progres a KREAS jsem měla možnost tyto originály studovat. Výsledkem je tato kniha obsahující především edici Žofiiny korespondence s bratry a její komplexní jazykový rozbor.

Kniha je určena v první řadě filologům, zabývajícími se ranou novou horní němčinou a vývojem epistolárního stylu středověkých žen. Proto jsou například v edici číslovány jednotlivé řádky. Především filologům je určen stručný životopis Žofie Bavorské, jenž byl sepsán na základě monografie přední české historičky PhDr. Boženy Kopiczkové *Česká královna Žofie Bavorská – Ve znamení kalicha a kříže*, vydané roku 2018 pražským nakladatelstvím Vyšehrad. Do širších historických souvislostí zasazuje Žofiiny životní osudy (především si všímá vzájemných vztahů Žofie,

jejího muže Václava IV. a švagra Zikmunda) kapitola **Zikmund a Žofie – partneři z vůle dějin?** doc. PhDr. Václava Dršky, Ph.D., docenta světových dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a na katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

Edice Žofiny korespondence jistě zaujme též archiváře a historiky, jimž je též určena. V Žofiných dopisech najdou řadu informací týkajících se sklonku jejího života, vztahu mezi ní, císařem Zikmundem Lucemburským a jejími bratry. Vše to může přispět k objasnění některých okolností středoevropské politiky v 15. století.

Vzhledem k tomu, že česká i německá historiografie si životních osudů české královny Žofie Bavorské všímá pouze okrajově a že jazyková stránka Žofiny korespondence může zaujmout jak badatele české, tak i německé, je kniha psána v češtině a v němčině. Za kapitoly psané česky jsou řazeny kapitoly psané německy, a to s ohledem na větší přehlednost celé publikace. Proto jsou i Žofiny dopisy převedeny do dnešní němčiny a přeloženy do češtiny.

Upřímně děkuji PhDr. Boženě Kopiczkové za konzultace, při nichž mě „uvedla do života“ Žofie Bavorské a upozornila mě na důležité okolnosti, za nichž Žofina korespondence vznikla. Stejně upřímně děkuji grantovým projektům FF UK (Progres, KREAS) za poskytnutí finanční podpory, bez níž by se moje cesty do Mnichova nemohly uskutečnit. Můj velký dík náleží i rodině Wittelsbachů, bez jejíhož souhlasu bych nemohla originály Žofiných dopisů studovat. Stejně upřímně děkuji i pracovníkům mnichovského státního tajného archivu za všestrannou pomoc a pochopení pro mou práci. Děkuji i ThDr. Peteru Slepčanovi, faráři z farnosti sv. Martina v Bratislavě, za jeho laskavý souhlas s fotografováním interiéru katedrály sv. Martina v Bratislavě a svému manželovi PhDr. Jiřímu Hasilovi, Ph.D., za pořízení těchto fotografií a za pochopení pro mou práci. Ráda děkuji i svým snachám Mgr. Pavle Hasilové a Mgr. Kateřině Hasilové i synům Mgr. Janu Hasilovi, Ph.D., a Mgr. Petru Hasilovi za pomoc, zvláště technickou, se zpracováním rukopisu a čtením obtížně čitelných míst v korespondenci. Za jazykovou revizi německého textu jsem vděčna Christianu Fäßlerovi, M.A., archiváři Městské správy Baden-Badenu. V neposlední řadě děkuji i recenzentům rukopisu Prof. Dr. phil. Albrechtu Greulemu z katedry německé lingvistiky (Lehrstuhl für Deutsche Sprachwissenschaft) univerzity v Řezně, doc. PhDr. Ivaně Ebelové, CSc., z katedry pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, doc. Mgr. Tomáši Veličkovi, Ph.D., z katedry archivnictví a pomocných věd

historických Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a PhDr. Vladimíře Hradecké ze Státního oblastního archivu v Praze na Chodovci za podnětné a zasvěcené připomínky, jež přispěly ke zdokonalení rukopisu.

Zejména jsem ale vděčná svému manželovi, PhDr. Jiřímu Hasilovi, Ph.D., za již jmenovaný smysl pro veškeré mé pracovní snažení, za věrnou dojemnou lásku a podporu ve všech mých nelehkých životních etapách.

PhDr. Helena Hasilová, Ph.D.

V Praze dne 4. ledna 2022

Vorwort

Der entscheidende äußere Impuls für die Anfertigung dieser Arbeit war der 600. Jahrestag des Todes von Kaiser Wenzel IV. (1361–1419) und mein Besuch der Ausstellung *Der böhmische und römische Kaiser Wenzel IV. Die gotische Kunst des „schönen Stils“ um das Jahr 1400* (tsch.: *Český a římský císař Václav IV. Gotické umění krásného slohu kolem roku 1400*), die zu diesem Anlass im Jahr 2019 in den Kaiserlichen Stallungen der Prager Burg gezeigt wurde. Der innere Impuls war die Tatsache, dass ich vor mehr als 35 Jahren die Gelegenheit hatte, mich auf Anregung meines damaligen Lehrers Prof. PhDr. Emil Skála, DrSc. mit dem Konvolut der Korrespondenz der zweiten Ehefrau Kaiser Wenzels, Sophie von Bayern vom Stamm der Wittelsbacher, zu beschäftigen, welches im Prager Nationalarchiv in der Milada-Horáková-Straße aufbewahrt wird. In den Folgejahren habe ich diese Schriftquelle im Rahmen meiner Vorlesungen und Seminare zur deutschen Sprachgeschichte am Institut für Historische Hilfswissenschaften und Archivwissenschaft sowie im Sprachenzentrum der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität wiederholt aufgegriffen.

Die erhaltenen Originale der Briefe, die Königin Sophie von ihrem Alterssitz in Pressburg (slowak.: Bratislava) aus an ihre Brüder Ernst und Wilhelm nach München gesandt hatte, werden heute im Münchner Staatsarchiv (Geheimes Staatsarchiv München) aufbewahrt. Dank der finanziellen Unterstützung im Rahmen der wissenschaftlichen Projekte Progres und KREAS war es mir möglich, mit diesen Originalen an Ort und Stelle zu arbeiten. Das Ergebnis ist dieses Buch, das vor allem die Edition der Briefe zwischen Sophie und ihren Brüdern sowie eine umfassende Sprachanalyse der Texte beinhaltet.

Das Buch richtet sich in erster Linie an Philologen, die sich mit der frühneuhochdeutschen Sprachperiode befassen und die sich für die

Entwicklung des Briefstils von Frauen im Mittelalter interessieren. Deshalb wird im gesamten Text die heute in der linguistischen Fachliteratur übliche Zitiermethode (sog. „Harvard-System“) angewendet. Zudem sind in der Edition die einzelnen Zeilen nummeriert. Vor allem für Philologen ist der kurze Lebenslauf gedacht, der 2018 von der renommierten tschechischen Historikerin PhDr. Božena Kopečková in ihrer Studie *Česká královna Žofie Bavorská – Ve znamení kalicha a kříže* (dt. *Die Böhmisches Königin Sophie von Bayern – Im Zeichen des Kreuzes und des Kelches*) im Prager Verlag Vyšehrad publiziert wurde. In einen breiteren Kontext stellt Sophies Lebensschicksale das Kapitel „**Zikmund a Žofie – partneři z vůle dějin?**“ von PhDr. Václav Drška, Ph.D., Dozent am Institut für Globalgeschichte an der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität in Prag und am Lehrstuhl für Geschichte der Philosophischen Fakultät in Ústí nad Labem (dt.: Aussig an der Elbe).

Die Edition von Sophies Korrespondenz wird zudem zweifelsohne Archivare und Historiker ansprechen, für die sie auch gedacht ist. Sophies Briefen können viele Informationen entnommen werden, die ihren letzten Lebensabschnitt sowie ihre Beziehung zu Kaiser Sigismund von Luxemburg und ihren Brüdern betreffen. Unter anderem liefern diese auch Erklärungsansätze für manche politischen Vorgänge und Entwicklungen der mitteleuropäischen Geschichte im 15. Jahrhundert.

Vor dem Hintergrund der Tatsache, dass sowohl die tschechische als auch die deutsche Historiographie dem Leben der böhmischen Königin Sophie von Bayern bislang nur wenig Aufmerksamkeit schenkten, die Charakteristik der Sprache von Sophies Korrespondenz jedoch sowohl für tschechische als auch für deutsche Forscher von Interesse sein kann, ist die Publikation in Tschechisch und in Deutsch geschrieben. Aufgrund der besseren Übersichtlichkeit wurden dabei jeweils unmittelbar hinter die tschechischsprachigen Kapitel die entsprechenden Abschnitte in Deutsch eingereiht. Aus demselben Grund wurden Sophies Briefe auch sowohl in das heutige Deutsch als auch in die tschechische Sprache übersetzt.

Ich danke insbesondere Frau PhDr. Božena Kopečková für die zur Verfügung gestellte Zeit, in der Sie mich in Sophies Leben „einführte“ und mich auf die besonderen Zeitumstände aufmerksam machte, unter denen Sophies Korrespondenz entstand. Ebenfalls möchte ich mich bei den wissenschaftlichen Forschungsprogrammen der Philosophischen Fakultät (Progres, KREAS) für die finanzielle Unterstützung bedanken, ohne die meine Reisen nach München nicht möglich gewesen wären. Mein herzlicher Dank gebührt auch der Familie Wittelsbach, ohne deren

Zustimmung ich die Originale von Sophies Briefen nicht hätte studieren können. Ebenso herzlich danke ich den Mitarbeitern des Staatlichen Geheimarchivs München für Ihre Hilfe und das Verständnis für meine Arbeit. Ich danke auch Herrn ThDr. Peter Slepčán, dem Pfarrer der Pfarrei St. Martin in Bratislava, für seine freundliche Zustimmung zum Fotografieren des Innenraums des Doms und meinem Ehemann PhDr. Jiří Hasil, Ph.D. für die Anfertigung dieser Fotografien. Es freut mich auch, meinen Schwiegertöchtern Mgr. Pavla Hasilová und Mgr. Kateřina Hasilová sowie meinen Söhnen Mgr. Jan Hasil, Ph.D. und Mgr. Petr Hasil für die vor allem technische Hilfe bei der Untersuchung der Handschrift und bei der Transliteration schwer lesbarer Stellen zu danken. Für die Sprachkorrektur der Texte in deutscher Sprache bin ich Herrn Christian Fäßler, M.A., dem Archivar der Stadtverwaltung in Baden-Baden sehr dankbar. Sehr dankbar bin ich auch den Rezensenten der Handschrift, Prof. Dr. phil. Albrecht Greule vom Lehrstuhl für Deutsche Sprachwissenschaft an der Universität Regensburg, Frau Dozentin PhDr. Ivana Ebelová, CSc. vom Institut für Historische Hilfswissenschaften und Archivwissenschaft an der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität Prag, Herrn Dozent Mgr. Tomáš Velička, Ph.D. vom Institut für Historische Hilfswissenschaften und Archivwissenschaft an der Philosophischen Fakultät der Universität Jan Evangelista Purkyně in Ústí nad Labem (Aussig an der Elbe) und Frau PhDr. Vladimíra Hradecká vom Staatlichen Bezirksarchiv in Prag (tsch. Státní archiv v Praze na Chodovci) für ihre anregenden Kommentare, die zur Abrundung dieser Arbeit beigetragen haben.

Besonders bin ich aber meinem Mann PhDr. Jiří Hasil, Ph.D. für sein Verständnis für all meine Arbeitsaktivitäten, für seine rührende treue Liebe und für seine Unterstützung in meinen weniger leichten Lebensphasen dankbar.

PhDr. Helena Hasilová, Ph.D.

Prag, den 4. Januar 2022

1. Úvod / Einführung

Životní osudy české královny Žofie Bavorské

Pro bližší pochopení obsahu dopisů Žofie Bavorské je důležitá znalost kontextu a historických okolností, za nichž tato korespondence byla napsána a co jim předcházelo. Její životní osudy detailně popsala Božena Kopiczková v knize *Česká královna Žofie. Ve znamení kalicha a kříže* (Praha 2018). Tato práce se stala podkladem pro následující přehled klíčových okamžiků z Žofiina života. Další zmínky lze nalézt také u Juraje Žáryho (*Kaplnka české královny Žofie Bavorské v bratislavském dóme*, in: Umění 38, 1990, č. 1, s. 1–14), Petra Čorneje (in: Petr Čornej a kol., *Osudy českých králů a královen*, Praha 2013, s. 148–149), Jaroslava Čechury, Milana Hlaváčky a Eduarda Maura (in: *Ženy a milenky českých králů*, Praha 1994) a Lenky Bobíkové (*Žofie Bavorská manželskou idylu nezažívala*, in: Právo, magazín 4. července 2019, s. 33–35). Další informace lze nalézt i u Anny Kolářové-Císařové (*Žena v hnutí husitském*, Praha 1915), F. M. Bartoše (*Čechy v době Husově*, Praha 1947) či u Jiřího Spěváčka (*Václav IV. (1361–1419)*, Praha 1986).

Žofiino dětství

Kromě vročení do roku 1376 neuvádějí prameny žádné náznaky, z nichž by bylo možno, být jen nepřímě, vyvodit den, nebo dokonce hodinu, v níž se královna Žofie narodila, a i když nemáme ani zmínku o místě jejího narození, je za ně považován Mnichov.

Dětství prožila ve staré vévodské rezidenci (Alter Hof) a vyrůstala se svými o málo staršími bratry Arnoštem a Vilémem, s nimiž si vypěstovala trvale silný vztah. Žofi se dostalo ortodoxní náboženské výchovy. Od šesti nebo sedmi let se učila pod vedením bratří **minoritů** čtení, psaní

a dovednostem, které vyžadoval dvorský život. Patřila k nim jistě jízda na koni, lov se sokolem a ruční práce na úrovni uměleckého řemesla. Na vývoji Žofiiny výchovy v dívčím věku se podepsal rozhodující měrou pobyt v hradní rezidenci v Landshutu u strýce Fridricha.

Roku 1389 zemřela Žofiina matka a princezna s doprovodem opustila v dubnu navždy svůj domov i svou zem, aby uzavřela sňatek s ovdovělým českým králem Václavem IV.

Žofiino manželství

Od podzimu 1388 se formovala politická aktivita Fridricha Moudrého Saského (Friedrich der Weise von Sachsen) směřující k sňatku Žofie s Václavem IV. Fridrich navštívil z důvodu řešení říšských záležitostí na říšském sněmu, který byl svolán na přelom dubna a května 1389 do Chebu, pražský dvůr a je zřejmé, že s velmi dobrým rozmyslem začlenil do svého průvodu svou neteř Žofii jako vábničku. Král Václav IV. byl půvabnou dvanáctiletou dívkou zřejmě zcela okouzlen a přikročil ihned k předsvatebnímu jednání s Fridrichem ohledně sňatku s jeho neteří. Promyšlené a přitom nenásilné seznámení půvabné dvanáctileté dívky se sedmadvacetiletým a už tři roky ovdovělým českým králem Václavem IV. mělo patřičnou odezvu v rychle následujících svatebních úmluvách. Nevíme nic o jejich obsahu, ale musela k němu patřit i klauzule o věnu a stanovení dne konání sňatku. Jeho datování i místo přivodilo později historikům značné potíže, ale nakonec se přiklonili k názoru, podle kterého k němu došlo v neděli 2. května 1389 v Chebu.

První měsíce spolužití Žofie s Václavem IV. v prvních měsících po sňatku obestírají nejasnosti. Václav z Chebu odjel na hrad Loket a do Heidelberku, kde je jeho pobyt doložen ještě 5. června 1389. Vše by napovídalo tomu, že se Žofie po svatbě z Chebu odebrala s patřičným doprovodem do Prahy sama. O jejím vjezdu do Prahy jako nové panovnice, kterou obvykle přivítal slavnostní ceremoniál, nás prameny nezpravují. Naopak se zdá, že na podzim předchozího roku 1388, kdy Žofie patřila jako host k průvodu svého strýce Fridricha z Landshutu, jí Praha ukázala přívětivější tvář než nyní. Čekala ji tísnivá atmosféra města, které se vzpamatovalo z pogromu. I když Žofie pocházela z bavorského prostředí plného neklidu, zmítaného nepokoji a bojem mezi městy a jejími příbuznými Wittelsbachy, byla náladou jistě zaskočena. Zatímco v Praze očekávala svého chotě, pobýval Václav na Žebráku a Křivoklátě a Prahu navštívil vždy na jeden den jen dvakrát (10. srpna a 16. listopadu). Až

jeho příjezd 5. prosince 1389 předznamenal pravděpodobně počátek skutečného intimního manželského soužití. V Praze setrval Václav se Žofií až do 23. února následujícího roku a od těchto počátků Václavova touha po blízkosti milované Žofie ještě vzrostla. Manželé v té době zažívali své nejšťastnější období a pobývali často a dlouho na Žebráku, upřednostněným před Křivoklátem a Karlštejnem, a vzácněji také v Praze.

2. června 1392 se zúčastnili položení základního kamene k hlavní lodi Svatovítské katedrály. Na hostinu, kterou pořádal arcibiskup Jan z Jenštejna, přijal vedle své manželky pozvání i sám král, což vyvolalo údiv, protože byl znám jeho krajně nepřátelský vztah s hostitelem. Je možné, že to bylo na přímlovu Žofie, která si přála být Janem z Jenštejna korunována královnou a tímto chtěla dva nejmocnější muže v zemi smířit.

Začátkem prosince 1393 pozval Václav na hrad Žebrák strýce z manželčiny strany, bavorského vévodu Fridricha Moudrého. Václav jej chtěl požádat o podporu (aby vedl poselstvo k Albrechtovi III. do Vídně a aby zde obrousil hroty nepřátelství namířeného proti pražskému dvoru). Jednání byla spojena s hodováním, na němž se pokusil neznámý vrah českého krále otrávit. Byla to pouze zásluha lékařů a možná i menší dávka jedu, že král přežil, ale do budoucna byl prý postižen neuhasitelnou žízňí s následky notorického alkoholismu. Na následky otravy však zemřel 3. prosince 1393 v Českých Budějovicích diplomat Fridrich Moudrý.

Václav IV. byl roku 1394 zajat a vězněn v Praze, na rožmberských hradech a v Rakousku. Jak uvádí Lenka Bobková (Bobíková), byl propuštěn na základě mnohých ústupků a v alkoholovém opojení zuřil stále častěji, ovšem ne na svou manželku, s níž trávil klidné dny na Žebráku a dalších hradech, aby zapomněl na své neúspěchy (Bobková, 2019, s. 33–35).

Václav se vrátil do Prahy s velkými zdravotními potížemi, trpěl dnou, otekl, těžce ochrnl a museli ho přenášet.

Bobková (Bobíková) uvádí citát římského kuriála Děťicha z Niemu: „Nemohl se postavit na vlastní nohy ani hýbat rukama, avšak jako dřevo byl přesunován z místa na místo buď vozem, nebo rukama jiných“ (Bobková, 2019, s. 35).

Jak dalece mohla Žofie při kritickém zdravotním stavu svého manžela v roce 1399 sledovat politickou situaci, vyvíjející se tak nebezpečně a nezadržitelně v jeho neprospěch, nelze posoudit. Ať tak či onak nebylo v jejích silách na tom něco měnit a něčemu pomoci. Zůstávala jistě neustále při svém nemocném choti a plně se mu věnovala. A tuto trvalou péči Žofie si král Václav plně uvědomoval a pravděpodobně ji nakonec ocenil rozhodnutím o její brzké korunovaci. Postupné zotavování z těžké nemoci poskytlo králi časový prostor a i potřebnou duševní rovnováhu

k tvorbě programu korunovační slavnosti, ale zřejmě neměl potřebnou fyzickou sílu.

K uskutečnění slavnostní korunovace došlo 15. března 1400 v pražské katedrále sv. Víta v souladu s korunovačním řádem Karla IV. a teprve tímto aktem byla česká panovnice Žofie skutečně uvedena „do úřadu“ a postavení české královny. Z příbuzných z rodu Wittelsbachů se korunovace nikdo nezúčastnil. Žofie musela postrádat bratry Arnošta a Viléma, kteří nejednali z nějaké svévole, ale pod tlakem politické atmosféry v říši. Svému završení se blížila aktivita říšských kurfiřtů, jejímž cílem bylo svrhnout z říšského trůnu Václava IV. a uznat nového říšského krále, kterým měl být zvolen Wittelsbach, falckrabě Ruprecht III. I když se Žofinini bratři v jeho prospěch zatím nijak neangažovali, nechtěli si společensky ani politicky zadat. Zda toto pociťovala Žofie bolestně či s lítostí, nevíme, sama se ale chovala při celém obřadu důstojně a dodávala mu lesku.

Bližší popis korunovace nalézáme ve zmíněné publikaci Jaroslava Čechury, Milana Hlavačky a Eduarda Maura: z Václavova rozkazu se vypravili měšťané všech pražských měst na Hrad do královského paláce, z nějž pak vyšel průvod do chrámu sv. Víta. Staroměstští konšelé šli vpředu, všichni oblečení do stejných šatů tmavočervené barvy; na rukou měli pěkné nové rukavičky. Každý z konšelů držel v ruce postříbřenou hůlku. Po nich šli opati s odznaky svých úřadů, potom biskupové v čele s pražským metropolitou. Za nimi kráčela pod nebesy, nesenými představiteli panstva, královna Žofie. Šla prostovlasá, na hlavě pouze perlový věnec. Byla oblečena v roucho podobné kněžskému, přes ně měla pozlacenou kápi, na nohou sandály. Za ní nesli přední páni korunu, žezlo a říšské jablko s křížem. Průvod osvětlovaly hořící svíce, doprovázela jej hudba pišťců a trubačů. Když vešlo procesí do kostela, byla královna usazena před oltář sv. Víta. Vedle ní stála abatýše od sv. Jiří, z druhé strany ovdovělá kněžna Zhořelecká, následovali král Zikmund, markrabí Jošt, norimberský purkrabí Jan a řada dalších knížat a pánů.

Vlastní obřad zahájil výklad Jana z Mýta o korunovačních klenotech pronesený patrně česky a německy, načež pražský arcibiskup Olbram sloužil pontifikální mši. Před čtením evangelia pomazal arcibiskup královnu svatým křížem na prsou a na zádech; k tomuto účelu byly její šaty vystřiženy vpředu i vzadu. Potom vsadil arcibiskup svatováclavskou korunu na Žofinu hlavu. Aby královnu koruna netížila, drželi ji dva šlechtici nad její hlavou.

Po mši se průvod vrátil do královského paláce. Tam, sedíc pod nebesy, poobědvávala královna s knížaty i pány a pražskými měšťany.

Petr Čornej vysvětluje rozhodnutí Václava IV. ceremoniál bojkotovat přítomností „náčelníků“ panské jednoty, jmenovitě Jindřicha z Rožmberka a Břeňka ze Skály (Čornej, 2003, s. 81).

Důležitým neblahým mezníkem představoval v životě královského páru 22. srpen 1400, kdy musel Václav IV. v Praze přijmout ortel sesazení z říšského trůnu, aniž by ho ovšem kdy uznal jako právoplatný, neboť až do konce života se stále tituloval jako král římský.

Žofie užívala po své korunovaci oprávněně titul česká královna, který se v rozporu s realitou objevoval už dříve v některých listinách, které vydávala nebo přijímala. Bezprostředně po slavnostním aktu korunovace také začaly pro Žofii dobíhat procesy, které měly počátek v devadesátých letech předešlého století. Týkaly se především organizace upevňování jejího dvora a rozšiřování věnného majetku spolu s jeho právním zajištěním. To Žofii umožnilo později v době nepřítomnosti zajatého manžela využívat podle své vůle i rezidence ve věnných městech Mělníku a Hradci Králové. Není známo, zda po návratu do Prahy Žofie pobývala i ve staroměstských a novoměstských královských rezidencích, ale nejspíše byl jejím útočištěm tzv. Králův dvůr na Starém Městě pražském.

Královna Žofie byla obdařena krásou, inteligencí, bohatstvím a jistě i obdivem okolí a v neposlední řadě také pevným charakterem, o který se Václav opíral. Osud ji však stíhal i ranami v podobě života vedle tvrdě zkoušeného a slabého manžela a přinesl jí také bezdětnost. Nelze ale říci, že by svou nucenou bezdětností trpěla. Pokud měla mateřské instinkty, naplnila je ve prospěch dvou dětí z příbuzenstva ze své i mužovy strany, tedy ve prospěch Elišky Zhořelecké, narozené 1390, a synovce Albrechta, narozeného 1401. Žofie také zmínila Albrechta ve své závěti a ve svých listech z emigrace v Bratislavě a ze zřetele nepouštěla ani Albrechtovy dcery, které brala jako součást vlastní rodiny.

Hezké chvíle prožívané v přítomnosti Václava IV., vnímavého manžela a příjemného společníka s řadou společných zájmů a zálib, dodávaly Žofii energii k překonávání trpkých zkušeností s druhou, odlišnou částí jeho osobnosti. Do ní se její manžel proměňoval pod vlivem alkoholu, který u něho vyvolával těžko zkrotitelné záchvaty hněvu. Pokud se Žofie chtěla někdy uchýlit i z tohoto důvodu do svého vlastního soukromí, do něhož král nevstupoval, měla k tomu jistě dost příležitostí i prostoru. K tomu účelu se nabízely vlastní komnaty v královských rezidencích a později její vlastní sídla na venkově včetně věnných měst a dvůr na Velkém rynku Starého Města pražského. A můžeme mít za to, že Václav při svém vztahu k Žofii soukromí respektoval.

Žofie byla okouzlejícím zjevem pro okolí, zvláště však vždy v očích svého manžela. Pro něho byla z reprezentačních důvodů nepostradatelná i na cestách mimo české území, přičemž byl Václav na svou manželku silně vázán a potřeboval ji jako oporu po svém boku. Václav nebyl schopen čelit adekvátně tlaku událostí. A čím více tlak sílil, tím úporněji se uchyloval do manželského a dvorského zátiší. Václav a Žofie si vážili společně prožívaných chvil, které vyplňovali společnými zálibami a zájmy. V manželské lásce se u nich prolнул svět intelektuální a duchovní s oním reálným světem dvou rovnocenných partnerů.

Nepřehlédnutelné jsou dvojice předmětů včetně knih obdobného typu nebo obsahu, ale dvojího provedení pro manželský pár. Podobnou dvojici osobních knih krále Václava a královny Žofie tvořily pravděpodobně knihy žalmů, žaltáře, z nichž je Žofiin psán česky a vázán v červené kůži a Václavův v latinském a německém jazyce a jeho iluminace (ledňáček, lazebnice, točence a diví muži v turnajové výzbroji, nesoucí znaky s říšskou orlicí a s českým lvem) dokládají, že kodex patří do knihovny Václava IV.

Dvojice se objevují i u prozaických věcí jako u příborů, nožů ve společném pouzdře a dvojice pozlacených koflíků, které ochraňovalo samostatné kožené pouzdro, ale v jenom pouzdru byly uchovány dva menší a v druhém dva větší stejného tvaru. O řádně fungující manželské vazbě vypovídají i formulace listů a listin. O ní svědčí přímo pojem *consors* a pro její roli v postavení rádce *consiliarius*. Někdy byl užit v králových listinách jen pojem manželka – *conthornalis* nebo naše nejdražší manželka *conthornalis nostra carissima* (Kopičková, 2018, s. 75).

Intimnější osobní vyjádření s projevem vděčnosti cítíme v listině ze 7. března 1413, jejímž zněním daroval Václav Žofii dům potažmo dvůr či palác na Velkém rynku Starého Města pražského a uvedl, že tak činí „z lásky a přátelství k nejjasnější kněžně paní Žofii, české královně, naší milované manželce ... která vůči nám až dosud pokorně prokazovala k naší blaženosti a radosti po všechny časy dříve stejně jako prokazuje i nyní každodenně bez omrzení vlídné a trpělivé chování“ (Teige, 1908, s. 342).

Náznak projevu vzájemného porozumění můžeme hledat i v počátcích vydavatelské činnosti samotné Žofie, která, nemajíc zatím vlastní pečeť, užila v červenci 1391 pro zpečetění své listiny pečeť svého chotě Václava IV.

Pro manžele byla významným zdrojem poznatků a zábavy jejich knihovna, zapálení pro astrologii, obliba alchymie, zájem o magii, potažmo černá umění.

V souvislosti s tím, že Žofie věnovala mnoho času čtení, je zajímavé zmínit, že jsou v jejím inventáři zmíněny jakési brýle neboli zvětšovací sklo jako okrouhlý křišťál (*ein scheiblingen cristall*) uchovaný v pozlacené stříbrné dóze (Vítovský, 1991, s. 54).

Jako vzácné dary manželé dostávali exotická a divoká zvířata, ryby a ptáky, ve volných chvílích tančili, hráli v kostky a šachy. Václav se nejraději věnoval lovu, ale okouzloval své okolí také jako schopný diskutér nejen v oblasti přírodních věd, ale i věd duchovních včetně teologie. Čím Žofie svého manžela překonala, byly její aktivity jako mecenášky umění, především stavebního, tedy architektury.

Změnu do Žofiina života vnesla 16. srpna 1419 smrt jejího chotě, která rozpoutala bouřlivé revoluční události, silně postihující i královnu. Lenka Bobiková (Bobková) uvádí názor neurologa MUDr. Ivana Lesného, že král zemřel na epileptický záchvat, vyvolaný chronickým alkoholismem (Bobková, 2019, s. 35).

Za složité situace byla Žofie vtažena ze Zikmundovy vůle do politických událostí v postavení regentky.

Královna vdova

Jaké byly osudy královny-vdovy? Tuto otázku si klade Jaroslav Čechura a kol. (Čechura, 2008, s. 221) a odpovídá v tomto smyslu: Dostala se do naprosté závislosti na svém švagrovi, uherském králi Zikmundovi, který byl roku 1420 zvolen také českým králem a který jí vyplácel určitý důchod. Protože její východočeská věnná města byla obsazena husity, odešla z Čech a usídlila se v Bratislavě. Jenže před Zikmundem si nemohla být žádná žena jistá. Záhy se totiž objevily pověsti o Žofiině intimním poměru s ním. Neznámý český katolík to vmetl panovníkovi přímo: „Není tobě dovoleno mít ženu svého bratra? Proč tedy, jakým vlivem, jakou lstí i zoufalstvím ďábelským nepropouštíš Herodiátu, čarodějkou nejhorší. Tím to snad jest, že krása Tě klame a žádost obrací srdce tvé“ (Čechura, 2008, s. 221). Jak je vidět, dobové názory na ženy se rozcházely, a v případě Žofie zvláště. Pro někoho byla starou královnou, pro pětapadesátiletého Zikmunda však mohla mít o osm let mladší Žofie, v mládí vyhlášená krasavice, svůj půvab.

Božena Kopiczková hodnotí situaci královny-vdovy následovně: Po úmrtí krále Václava IV. 1419 se osud královny-vdovy Žofie až do konce jejího života odvíjel už jen v závislosti na Zikmundovi (Kopiczková, 2018, s. 218). Trvalé usídlení Žofie v Bratislavě za soužití s královským párem

lze vnímat jako emigraci. Žofie se ocitla v nové situaci emigrantky, jejíž postavení a hmotné zajištění bylo třeba po trvalém zakotvení v Bratislavě definitivně řešit. A právě Zikmund, od července 1420 zvolený český král, za něhož se bez ohledu na okolnosti neotřesitelně pokládal, musel nastolit řešení otázku hmotného, pevně stanoveného ročního důchodu ovdovělé české královny. A že se tato „záležitost“ či „věc“ stala ústředním bodem Žofiiných starostí za pobytu v Bratislavě, vyplývá z obsahu její korespondence s mnichovskými bratry Arnoštem a Vilémem.

Podstata těchto záležitostí spočívala v právu Žofie na doživotní důchody z věnných měst a případně i dalších majetků v Čechách, postoupených českým králem Václavem IV. a potvrzovaných od roku 1402 samotným Zikmundem, který se v té době pokládal za správce potažmo vládce českého království. Vzhledem k tomu, že ovdovělá královna o své dominium a s ním i o intabulované důchody v Čechách po vypuknutí husitské revoluce a následných bojů de facto přišla, byl Zikmund povinen tuto její situaci řešit.

Zikmund sáhl k příležitosti, jak se vyvázat ze starostí s ovdovělou švagrovou, a to sňatkem s ovdovělým polským králem Vladislavem II. Jagellonským. Jak uvádí Palacký, Vladislav Jagellonský ale i přes výši věna na toto nepřistoupil, neboť od své čtvrté ženy očekával dědice polského trůnu (Palacký, 1850, s. 444). Zikmund se při svých úvahách neohlížel na vůli královny, pro niž byl sňatek jistě nepřijatelný.

Žofie dále žila ve „věrném vdovství“, které od jeho prvních okamžiků zvěstoval její černý šat, který neodložila, a setrvala v něm až do konce života, jak o tom vypovídá i obsah jejího šatníku ve svědectví pozůstalostního inventáře.

Dohody, které s ní Zikmund sjednal, v jednom případě i listinnou formou, nedodržoval. Vyvolával u nemajetné a asi i zadlužené královny starosti, vedoucí ke ztrátě její duševní rovnováhy.

Na Žofii dolehl pocit bezmocnosti a izolace. Byla vykořeněna ze svého tradičního způsobu života a přesunem z veřejného života do ústraní.

V roce 1426 se v jejích listech nově objevil prvek výrazné nenávisti vůči Zikmundovi, přerůstající v touhu po osvobození z dosavadní situace. Dva dopisy měly být zřejmě součástí příprav na plánovaný tajný Žofiin odchod do Mnichova.

Zikmund byl ale sám ve složité finanční situaci, vězel v dlužích, finančně vyčerpáván boji s husity, osmanskými Turky a také plněním úkolů panovníka v říši.

Jako korunovaný král však nechtěl nechat českou královnu-vdovu ze své blízkosti odejít. Vnímal ji jako živé svědectví své vazby k českému

trůnu, protože byla vdovou po jeho předchůdci. Navíc mu šlo i o dědictví po její smrti.

Se svými mnichovskými bratry byla Žofie neustále v kontaktu. Zvláště s Arnoštem, jehož syna Albrechta vychovávala a poskytovala mu vzdělání. Nepřetržitý chronologický sled její korespondence s bratry se nám dochoval od března 1424 do listopadu 1426. Poté byl zcela ukončen s odstupem roku listem ze 13. prosince 1427.

O neradostném bratislavském pobytu, který se zrcadlí v její korespondenci, se dovídáme také od kronikáře Hanse Ebrana von Wildenberg: „Die Königin hett am letzten ir wesen zu Pressburg; do lebt sie gar eins geistliches leben und speist alle tag vil armer lewt und Etlich sprechen, dass sie grosse pues auf sich sebst hab“ (Wildenberg, 1840, s. 269), a to že svou energii věnovala charitativní činnosti ve prospěch početné městské chudiny a velkému pokání.

Podle údajů Juraje Žáryho (Žáry, 1990, s. 13–14) zemřela Žofie v klášteře klarisek, který byl situován uprostřed nemajetných vrstev v severozápadním koutě středověkého města.

Královna-vdova Žofie Bavorská zemřela 4. listopadu 1428.

Ještě nějaký čas se v den jejího úmrtí konaly zádušní obřady, anni-versaria, a 1. listopadu zádušní mše za spásu duše dvořanů, pozůstalých po Žofii.

Žofini bratři

V době narození Žofie (1376) již její rodiče měli dva syny Arnošta a Viléma. Oproti svému otci Janovi II. byli oba bratři Žofie (1376), bavorští (mnichovští) vévodové Arnošt (1373) a Vilém (1375), výraznějšími politickými osobnostmi. Ve správě Horních Bavor, kterou po smrti otce vykonávali společně, vykazovali umírněnou politiku. Vládli společně čtyřicet let, kdy se neprojevovaly žádné názorové rozdíly. Arnoštovi připadla rodová politika a vztahy mezi znepřátelenými Wittelsbachy, jeho bratru Vilémovi ponechal Arnošt širší, neomezený podíl na řízení společné držby a zvláště na politickém dění včetně prostoru k pronikání do říšské politiky. Vilém byl obratným diplomatem a jako takový se uplatnil v říšské politice ve prospěch zájmů římského a uherského krále Zikmunda.

Oba bratři stáli nejdříve po boku Václava IV. i po jeho sesazení, ale pouze do 1411, kdy byl zvolen římským králem Zikmund Lucemburský, Václavův bratr. Žofiným bratrům byl znám nebezpečný vývoj situace, který způsobila její náklonnost k reformačnímu úsilí. Sami byli nesmi-

řitelní odpůrci husitství a neměli pro věrnost Žofie Husovu odkazu pochopení.

V písemném, ale i osobním kontaktu byla královna s bratry také v době své emigrace v Bratislavě. I když Žofie volala stejně naléhavě Arnošta jako Viléma, přijížděl za ní na rozdíl od četnějších Arnoštových návštěv předrevoluční Prahy do Uher jen Vilém. Vzato v širších souvislostech byla tato Vilémova angažovanost při jeho návaznosti na uherský dvůr logická a pochopitelná. Vilém byl oproti Arnoštovi obratnějším diplomatem a jako takový se často uplatňoval v říšské politice ve prospěch krále Zikmunda. Bezvýhradně se s ním ztotožňoval postojem proti rebelujícím českým „kacířům“, což dokázal i účastí při křížáckém obléhání Prahy roku 1420. Vilém získal Zikmundovu důvěru a též i významné funkce. Z toho vyplývá, že i pro jednání se Zikmundem v záležitostech sestry Žofie byl pravým mužem on.

Žofie s nimi byla v kontaktu až do úmrtí manžela, zvláště s Arnoštem, jehož syna Albrechta vychovávala a poskytovala mu vzdělání. Vzhledem k tomu, že neměla nikoho jiného, vzpomínala na své mnichovské příbuzné stále i při cestách se Zikmundem a Barborou a posléze i v ústraní po trvalém zakotvení v Bratislavě.

Husitská královna

Žofie se po svém příjezdu do Prahy zřejmě zabývala myšlenkami o nápravě církve. Nevíme ale, zda si královna někdy vyslechla kázání M. Matěje z Janova. Jiná situace nastala, když na své tzv. předchůdce navázali kazatelé z univerzitních kruhů, k nimž patřil především kazatel v Betlémské kapli M. Jan Hus, jehož stoupenkyní byla také královna Žofie. Byla jeho věrnou posluchačkou spolu s dalšími ženami urozenými i neurozenými.

Královna vnímala duchovní atmosféru spojenou s kaplí Betlémskou a vnitřně souhlasila.

Žofie, bývalá bavorská katolická princezna, se v reformní atmosféře českého prostředí proměňovala k nelibosti mnohých, včetně svých urozených bavorských příbuzných, v „husitskou královnu Žofii“. Povýšil ji takto sám M. Jan Hus, když jí stejně jako ostatním přátelům vyjadřoval vděčnost ve svých listech z Kostnice. Jak uvádí Bobková, ještě den před smrtí jí Jan Hus vzkázal v dopise: „Královně, mé milostivé paní, poděkujte za mne za vše dobré, co pro mě učinila“ (Bobíková, 2019, s. 35). Žofie si toho vážila a navzdory kostnickému koncilu pomáhala prosazovat na fary přívržence husitů. Církevní kruhy panovníci neustále napadaly.

Nedočkala se pochopení ani od své rodiny. Když ji v roce 1418 navštívil bratr Arnošt, prosil ji, aby se od svého náboženství odvrátila. Odmítla a dostala za to „facku, až jí závoj spadl“ (Kopičková, 2018, s. 212).

Podle Petra Čorneje si vysloužila jedovatý výpad břevnovského mnicha, který ji nazval vlčicí, podněcující svého manžela i jeho dvořany k nenávisti proti církvi (Kopičková, 2018, s. 62–70).

Podle neznámého pražského duchovního (Kopičková, 2018, s. 207) se však Žofie chovala jako ctnostná matka chudých, ne jako vlčice, tedy jako spolčena s nevhodnými rádci. Autor dokonce vyslovil přesvědčení, že ve zlobné krutosti a tvrdosti byla Žofie napodobitelkou svého provinivšího se děda z rodu Wittelsbachů, odpadlíka Ludvíka Bavora. Šlo o papežem exkomunikovaného římského císaře Ludvíka IV. Bavora, Žofiina praděda, který se postupně dostal v 1. polovině 14. století do mocenských konfliktů a bojů s Lucemburky.

Královna jako by nebrala vážně žaloby a s nimi spojené varovné písemné útoky. Bartoš shrnuje tyto události následovně: do nebezpečného vývoje situace byli zasvěceni i Žofiini bratři, sami byli nesmiřitelní odpůrci husitství a neměli pro věrnost Žofie Husovu odkazu pochopení. Na Vánoce 1419 přijel do Prahy vévoda Arnošt, a když od ní žádal odvrát od husitství, odpověděla mu Žofie, že na pravdě, kterou poznala, chce, bude-li to nutné i zemřít. Rozčilený vévoda vyřadil nepovolené sestře políček a kvapně opustil Prahu s vědomím, že se mu nepodařilo předejít nejhoršímu. (Kopičková, 2018, s. 208).

Podle Juraje Žáryho (1990, s. 10) však byl Žofii cizí plebejský radikalismus zrevolucionovaných lidových mas, do kterého úsilí o nápravu církve vyústilo a které ji připravilo o manžela a vyhnalo z Prahy.

Petr Čornej (in: Kopičková, 2018, s. 62–70) uzavírá náklonnost Žofie k husitům takto: Věrnost husitským ideálům královnu rychle přešla po novoměstské defenestraci a komplikacích s manželovým pohřbem. Následujícího půl roku doprovázela Zikmunda a jeho manželku Barboru Celskou po českých a moravských městech. Od roku 1421 žila v uherském Prešpurku, pobývajíc často též v nedalekém Kittsee (Kopčany), u paní Walpurgy, vdovy po prešpurském hejtmanu Petru Kaplířovi ze Sulevic. Husitský program již dávno pustila z hlavy a nyní ochotně naslouchala protivníkovi viklefstů Janu Železnému. Když se roku 1428 objevila husitská vojska nedaleko Prešpurku, trásla se královna-vdova strachy a hledala útočiště v Šoproni.

Žofin majetek

Od sňatku v roce 1389 byla Žofie materiálně přímo závislá na svém choti. Od korunovace 1400 se však její majetek rozrůstal natolik, že se do roku 1419 přiřadila svým vlastním majetkem k nejbohatším českým královnám čtrnáctého a patnáctého století. V listině ze 7. března 1413 daroval Václav Žofii dům, potažmo dvůr či palác, na Velkém rynku Starého Města pražského a královna měla dále vedle Hradce Králové svou druhou rezidenci na hradě ve věnném městě Mělníku. Nicméně Žofie byla oproti ostatním královnám znevýhodněna opožděnou korunovací, která se konala s velkým odstupem po sňatku. Následkem této skutečnosti vstupovala Žofie do reálné držby některých věnných měst dříve, než došlo k jejímu právnímu zakotvení, což se doložitelně týká věnných měst Trutnova a Dvora Králové i s jejich manskými soustavami. S jistotou víme, že po korunovaci měla královna v držení už i všechna „tradiční“ věnná města – Hradec Králové, Vysoké Mýto, Chrudim, Mělník, Jaroměř a Poličku.

Postupně získávala Žofie vedle důchodů z věnných měst i jiný majetek z korunního jmění buď obdarováním od krále, nebo koupí za vlastní finance. Ke koupeným nemovitostem patřily zvláště hrady Bradlec a Potštejn.

Jak již bylo řečeno, musel Zikmund řešit roční důchod ovdovělé české královny. Podstata těchto záležitostí spočívala v právu Žofie na doživotní důchody z věnných měst a případně i dalších majetků v Čechách, postoupených českým králem Václavem IV. a potvrzovaných od roku 1402 samotným Zikmundem. Jeho dluhy vůči ní ovšem začaly narůstat. Na rozdíl od jiných pramenů Čechura a kol. (Čechura, 2008, s. 261) tvrdí, že se Žofie v Bratislavě nemusela uskrovnovat, protože měla s sebou část Václavových pokladů, „a tak bylo z čeho žít“.

Petr Čornej (in: Kopiczková, 2018, s. 33) se vyjadřuje k jejím problémům stran důchodu od Zikmunda takto: Přitom uherský král dělal pro svou švagrovou, co mohl. Finanční výdaje na stavbu pevností, střežících jižní hranici proti Turkům, i na zdokonalení prešpurských hradeb proti husitskému nebezpečí měly ale přednost.

Přesto Žofie škodná nebyla. V Prešpurku jí kromě politické moci a prestiže nic nechybělo. Přesvědčivě to dokládá inventář pořízený po její smrti. Eviduje poměrně vysokou peněžní hotovost, množství nádherných šperků a dalších cenných předmětů i knihy.

K inventáři Žofiiny pozůstalosti se vyjadřuje i Juraj Žáry (Žáry, 1990, s. 1–14) s odvoláním na nepublikovanou přednášku J. Vítovského Lampa královny Žofie Bavorské na konferenci „Kontexty českého a slovenského

umenia“ uspořádané Uměnovědným ústavem SAV v Bratislavě r. 1991. Inventář pozůstalosti vznikl za účasti královna kancléře Zikmunda, kuchařského mistra Protivy, kardinála Jana Železného a bratislavského hejtmana Štefana Rozgoně a je uložen v Bavorském státním archivu (Geheimes Staatsarchiv, Akt. 543). Kromě pozlacené lampy z mrožích klů se soškou sv. Kateřiny se uvádí i 11 knih, z nichž byla jen jedna německá. Bartoš (Bartoš, 1967, s. 17–18) z toho usuzuje, že buď byla královna do značné míry počestněna, nebo německé knihy rozprodala z důvodu finanční tísně.

Místo posledního spočinutí

Královna vdova Žofie Bavorská zemřela 4. listopadu 1428, a i když si přála být pochována v Mnichově, místem jejího posledního odpočinku se stala její kaple – oratoř v přízemním prostoru chrámu sv. Martina v Bratislavě. Ne z vůle Žofie, ale Zikmunda. Napovídá tomu reakce jejích bratří 3 týdny po smutné události, kde uvedli, že je Žofie ustanovila při plném vědomí za vykonavatele své poslední vůle. Podle jejího znění měli požádat o vydání ostatků a nechat je převést do Mnichova, aby byla pohřbena vedle svých předků a bratří. Rozhodnutí Zikmunda bylo vydáno s velkým zpožděním a vzhledem k této skutečnosti a řadě dalších nejasností vyvstává několik otázek, které by bylo vhodné ozřejmit.

Kronikář Hans Ebran von Wildenberg (Ebran von Wildenberg, 1840, s. 269) uvádí, že byla královna v Bratislavě zcela obrácená ke sféře duchovního života, dále že byla pohřbena v kapli, kterou sama vybudovala: „Die Königin ... ward begraben in ir Capellen, die sie gepawt hett.“

Juraj Žáry (Žáry, 1990, s. 10) je toho názoru, že vyčleněný kultovní-pohřební prostor Žofiiny kaple nebyl pro královnu jen mostem do nebeské věčnosti, ale také prostředkem kompenzace neradostného osudu hlubším ponorem do religiozity. Znamenala pro ni bariéru před bratislavskou realitou a na Čechy navazující architektonické řešení mohlo poskytovat prožitek vzpomínek na šťastnější minulost. Navíc mělo oratorium posloužit uživateli i po smrti jako připomínka jí samé i jejích stavebních zásluh. Z odkázaných peněžních prostředků se tu měly konat zádušní bohoslužby za Žofiino spasení. Toto úsilí ztroskotalo kvůli urbanistickým problémům (věž nad kaplí měla plnit i úlohu místa obrany města) a dále kvůli Zikmundovi, který nikdy nesplnil svůj závazek a nepostaral se o kamenný náhrobek. Navíc si císař královno oratorium přivlastnil a nechal označit vlastním erbem.

To, že bychom Žofiin náhrobek hledali v prešpurském kostele sv. Martina marně, vysvětluje Petr Čornej odlišně: „Podlehl náporu času stejně jako půvab bývalé krásy“ (in: Kopičková, 2018, s. 62–70).

Lebenswege der böhmischen Königin Sophie von Bayern

Für ein näheres Verständnis des Inhalts der Briefe von Sophie von Bayern sind Kenntnisse des Kontextes und der historischen Umstände erforderlich, unter denen diese Korrespondenz entstanden und was dieser vorausgegangen ist. Sophies Schicksal wurde ausführlich von Božena Kopiczková im Buch *Česká královna Žofie. Ve znamení kalicha a kříže* (Die böhmische Königin Sophia. Im Zeichen des Kelches und des Kreuzes) beschrieben. Diese Arbeit ist zur Grundlage für die folgende Übersicht über die Schlüsselmomente in Sophies Leben geworden. Weitere Betrachtungen finden sich bei Lenka Bobíková (*Žofie Bavorská manželskou idylu nezažívala* „Sophia von Bayern erlebte keine Idylle“ in: *Právo*, magazin 4. Juli 2019, S. 33–35), Juraj Žáry (*Kaplnka českej kráľovnej Žofie Bavorskej v bratislavskom dóme* „Die Kapelle der böhmischen Königin Sophie von Bayern im Pressburger Dom“, in: *Umění* 38. 1990, N.1, S. 1–14), Petr Čornej (in: Petr Čornej a kol., *Osudy českých králů a královen* „Schicksale der böhmischen Könige und Königinnen“, Praha 2013, S. 148–149) und Jaroslav Čechura, Milan Hlavačka und Eduard Maur (in: *Ženy a milenky českých králů* „Die Frauen und Geliebten der böhmischen Könige“, Praha 1994).

Sophies Kindheit

Mit Ausnahme der Jahreszahl 1376 werden in den Quellen keinerlei Hinweise angeführt, von denen man auf den genauen Geburtszeitpunkt Sophies schließen könnte. Als Geburtsort wird München vermutet, obwohl sich auch darüber keine konkreten Angaben finden lassen.

Ihre Kindheit verbrachte Sophie in der alten herzoglichen Residenz (Alter Hof), wo sie zusammen mit ihren etwas älteren Brüdern Ernst

und Wilhelm aufwuchs, mit denen sie eine dauerhaft enge und intensive Beziehung pflegte. Sophie bekam eine streng religiöse Erziehung. Ab dem Alter von sechs oder sieben Jahren wurde sie von Mönchen des Franziskanerordens im Lesen und Schreiben unterrichtet. Zudem erlernte sie alle Fertigkeiten, die das Hofleben erforderte. Dazu gehörten zweifelsohne das Reiten, die Falkenjagd und die Handarbeit auf kunsthandwerklichem Niveau. Einen besonders nachhaltigen Einfluss auf Sophies Entwicklung hatte im Mädchenalter ihr Aufenthalt bei ihrem Onkel Friedrich in der Landshuter Burgresidenz Trausnitz.

Im Jahre 1389 starb Sophies Mutter. Im April desselben Jahres verließ die Prinzessin mit ihrem Gefolge für immer ihr Heimatland, um mit dem verwitweten böhmischen König Wenzel IV. den Bund der Ehe zu schließen.

Sophies Ehe

Ab Herbst 1388 hatte Friedrich der Weise von Sachsen begonnen, eine Politik zu betreiben, die u.a. eine Eheschließung von Sophie und Wenzel zum Ziel hatte. Im Zuge des Reichstags, der im April und Mai 1389 nach Eger (tsch. *Cheb*) einberufen wurde, besuchte Friedrich der Weise zur Klärung von Reichsangelegenheiten den Prager Hof. Es gilt als wahrscheinlich, dass er hierbei nicht ohne Hintergedanken seine Nichte Sophie als „Lockmittel“ in sein Gefolge aufnahm. König Wenzel war von dem 19-jährigen anmutigen Mädchen offenbar sehr angetan und leitete zügig Vorverhandlungen mit Friedrich hinsichtlich einer möglichen Eheschließung ein.

Die genau geplante und zugleich zwanglose Bekanntmachung des Mädchens mit dem 27-jährigen und bereits seit drei Jahren verwitweten böhmischen König Wenzel IV. führte zu den bald darauf getroffenen Hochzeitsabsprachen. Von deren Inhalt ist allerdings nur bekannt, dass es offenbar eine Klausel über die Mitgift und eine Festsetzung des Datums für die Eheschließung gegeben haben muss. Die Datierung und auch die Verortung der Eheschließung ist für Historiker sehr problematisch. Schließlich einigte man sich in der Forschung jedoch darauf, dass die Hochzeit wohl am Sonntag, den 2. Mai 1389, in Eger stattgefunden haben muss.

Die ersten Monate des Zusammenlebens von Sophie und Wenzel IV. nach der Vermählung sind von Widersprüchlichkeiten verschleiert. Wenzel fuhr aus Eger auf die Burg Elbogen (tsch. *Loket*) und nach Heidel-

berg, wo sein Aufenthalt am 5. Juni 1389 belegt ist. Alles deutet darauf hin, dass sich Sophie nach der Hochzeit allein mit einer eigenen Gefolgschaft nach Prag begab. Von einem Einzug nach Prag als Herrscherin, der gewöhnlich mit einer feierlichen Zeremonie verbunden war, geben die Quellen keine Nachricht. Vielmehr scheint es, als ob ihr die Stadt Prag im vorangegangenen Jahr, als Sophie zum Gefolge ihres Onkels Friedrich von Landshut gehörte, noch ein freundlicheres Gesicht gezeigt hatte. Nun erwartete sie die bedrückende Atmosphäre einer Stadt, die sich von einem Pogrom erholte. Obwohl Sophie aus einem unruhigen bayerischen Umfeld stammte, das von Konflikten und Kämpfen zwischen den Städten und ihren Verwandten – den Wittelsbachern – zerrissen war, wurde sie sicher von der Situation überrascht. Während sie in Prag auf ihren Gatten wartete, weilte Wenzel in Bettlern (tsch. Žebrák) und auf der Burg Pürglitz (tsch. Křivoklát). Prag besuchte er in dieser Zeit nur zweimal (10. August und 16. November). Erst seine Ankunft am 5. Dezember 1389 lässt wahrscheinlich den Beginn eines tatsächlichen intimen ehelichen Zusammenlebens vermuten. In Prag verharnte Wenzel mit Sophie bis zum 23. Februar des folgenden Jahres. Seit diesen Anfängen nahm Wenzels Sehnsucht nach der Nähe zu seiner geliebten Sophie immer weiter zu. Das Ehepaar erlebte seinen glücklichsten Zeitabschnitt und weilte oft und für längere Zeit auf der Burg Bettlern, die es den Burgen Pürglitz und Karlstein (tsch. Karlštejn) bevorzugte, seltener auch in Prag.

Am 2. Juni 1392 beteiligten sich die Eheleute an der Grundsteinlegung des Hauptschiffes des St.-Veits-Doms. An dem Festmahl, das der Erzbischof Johann von Jenstein (tsch. Jan z Jenštejna) veranstaltete, nahm nebst seiner Ehefrau auch der König persönlich teil, was Verwunderung hervorrief, weil seine äußerst feindselige Beziehung zum Gastgeber bekannt war. Es ist denkbar, dass dies auf Fürsprache der Königin hin passierte, die sich wünschte, von Jenstein gekrönt zu werden, um auf diese Weise die beiden mächtigsten Männer im Land zu versöhnen.

Anfang Dezember 1393 lud Wenzel den bayerischen Herzog und Onkel Sophies, Friedrich den Weisen, auf die Burg Bettlern ein. Wenzel wollte ihn um Unterstützung ersuchen, indem Friedrich eine Delegation zu Albrecht III. nach Wien führen sollte, um die Spannungen zwischen diesem und dem Prager Hof abzubauen.

Die Verhandlungen waren mit einem Festmahl verbunden, bei dem ein unbekannter Täter versuchte, den böhmischen König zu vergiften. Wenzel überlebte nur dank der Ärzte und des Umstandes, dass er wohl nur eine kleinere Dosis des Giftes eingenommen hatte. Allerdings litt

er für den Rest seines Lebens an unstillbarem Durst, was unter anderem zu notorischem Alkoholismus führte. Friedrich der Weise überlebte die Folgen der Vergiftung hingegen nicht. Er starb am 3. Dezember 1393 in Budweis (tsch. České Budějovice).

Wenzel IV. wurde 1394 verhaftet und kam sowohl in Prag als auch in Österreich und in den Burgen des Adelsgeschlechtes der Rosenberger in Gefangenschaft. Wie Lenka Bobíková (Bobková) anführt, wurde er nach vielen Zugeständnissen schließlich freigelassen. Zwar häuften sich seine Wutanfälle im Alkoholrausch, mit seiner Ehefrau verbrachte Wenzel jedoch ruhige Tage in Bettlern und auf weiteren Burgen, um so seine Misserfolge vergessen zu können. (Bobková, 2019, S. 33–35).

Unter großen gesundheitlichen Schwierigkeiten kam Wenzel schließlich nach Prag. Er litt an Gicht, war schwer gelähmt und musste getragen werden. Bobíková (Bobková) führt ein Zitat des römischen Kurials Dietrich von Niem an: „Er konnte sich weder auf die eigenen Beine stellen noch seine Arme bewegen, er wurde wie ein Stück Holz von Ort zu Ort getragen und mit einem Wagen oder mit Hilfe anderer Menschen transportiert.“ (in: Bobková, 2019, S. 35)

Inwieweit Sophie während der Zeit des kritischen Zustands ihres Mannes im Jahre 1399 die politische Situation überblicken konnte, die sich in gefährlicher und unaufhaltsamer Weise zu seinen Ungunsten entwickelte, kann nicht beurteilt werden. Jedenfalls war es für sie unmöglich, etwas daran zu ändern und ihren Gatten auf irgendeine Weise politisch zu unterstützen. Sicher blieb sie ununterbrochen in der Nähe ihres kranken Mannes und gab sich ihm völlig hin. Dieser Hilfe und Unterstützung durch Sophie war sich Wenzel voll bewusst. Deshalb versuchte er, sie mit ihrer baldigen Krönung zu belohnen. Die schrittweise Heilung der schweren Krankheit gewährte dem König zusätzlichen zeitlichen Spielraum und auch die nötige geistige Frische. Für die Zusammenstellung eines Programms für die Krönungsfeierlichkeiten fehlte ihm aber dennoch die nötige Kraft.

Die feierliche Krönung gemäß der Krönungsordnung Karls IV. wurde am 15. März des Jahres 1400 im Prager St.-Veits-Dom vollzogen. Erst durch diesen Akt wurde die böhmische Herrscherin wirklich ins Amt gesetzt und erreichte auch offiziell die Position der Königin von Böhmen.

Von ihren Verwandten aus dem Geschlecht der Wittelsbacher nahm daran jedoch niemand teil. Sophie dürfte ihre Brüder vermisst haben. Diese handelten aber nicht aus eigenem Willen, sondern unter dem